
Artikel

Inclusie en bereikbaarheid bij de rijks-cultuurfondsen

Van verplicht nummer tot diepgevoelde wens

Wesley van Klink
vertolkt de titelrol
in *Jippie No More!*,
2023. Still: Cinéart
Nederland

Edo Dijksterhuis

De tijd van ‘het belijden van de participatiegedachte als een rituele bezweringsdans’ zoals staatssecretaris Rick van der Ploeg de cultuursector in 1999 karakteriseerde, is voorbij. Zijn de Rijkscultuurfondsen anno nu voldoende toegankelijk voor nieuwe kunstvormen en ondervertegenwoordigde makers? Een rondgang langs de fondsen maakt veel duidelijk.

Baantjer, over de Amsterdamse rechercheur De Cock. De kinderboekverfilming *De rode zwaan*. En *Jezus is een Palestijn*, met boze-witte-man Hans Teeuwen in de hoofdrol. Die greep uit het filmaanbod van 1999 verschilt nogal van de oogst van vorig jaar. Toen draaide in de bioscoop onder andere *Sweet Dreams*, waarin de Bosnisch-Nederlandse filmmaker Ena Sendijarević een familiedrama laat afspelen in koloniaal Indonesië. Maar ook *Nummer Achttien* van beeldend kunstenaar Guido van der Werve, *Holland Bon Bini* van de Curaçaos-Nederlandse komiek Jandino Asporaat en *Jippie No More!*, een coming of age drama waarin de hoofdpersoon Downsyndroom heeft. ‘Er zijn niet alleen meer films gemaakt, 61 tegenover de zestien van 1999, maar ook meer perspectieven vertegenwoordigd en verschillende onderwerpen aangesneden door makers met diverse achtergronden’, concludeert Sandra den Hamer, directeur-bestuurder van het Nederlands Filmfonds.

Affiche van *Jippie No More!*, 2023.
Beeld: Cinéart Nederland

Dat geldt net zo goed voor de beeldende kunst, kan Mondriaan Fonds-directeur Eelco van der Lingen bevestigen. ‘Toen ik begin van de eeuw in beoordelingscommissies zat, bestond het aanbod vooral uit witte-mannen-kunst en ging de beoordeling van aanvragers met een niet-westerse achtergrond moeizaam. Veel organisaties begonnen met het meer divers maken van hun programmering, maar het personeel bleef redelijk homogeen en hetzelfde gold voor publiek en partners. De balans is inmiddels beter.’ Viktorien van Hulst kan zich nog herinneren dat de oproep tot grotere toegankelijkheid op weerstand uit de sector kon rekenen. ‘Het werd gezien als weer iets →

dat op het bordje van de sector kwam', stelt de directeur-bestuurder van het Fonds Podiumkunsten. 'Maar al snel groeide het besef dat als je met publiek geld werkt, het logisch is dat zoveel mogelijk mensen ervan kunnen genieten. Zeker als je – zoals de podiumkunsten – een rol wil spelen in de samenleving. Inclusie en bereikbaarheid werden van verplicht nummer tot onhandig obstakel tot diepgevoelde wens.'

Geen opleidingseis meer

Sinds de lancering van de Code Culturele Diversiteit² in 2011 geldt inclusie – het bereiken van een zo groot mogelijke groep makers ongeacht hun culturele achtergrond, gender, leeftijd of sociaaleconomische positie – als kernwaarde voor alle Rijkscultuurfondsen. Ze handelen er ook naar door de toegangseisen voor regelingen aan te passen. Zo is een diploma van het kunstvakonderwijs nergens meer een criterium voor subsidie. En voor regelingen met kleinere bedragen zijn de aanvraagprocedures versimpeld om de drempel te verlagen.

Ook hebben de fondsen strategieën ontwikkeld om groepen te bereiken die voorheen niet de weg naar het subsidieloket wisten te vinden. 'Je moet niet voor elke trend een nieuwe regeling verzinnen – daardoor verwatert je aanbod en wordt de communicatie onduidelijk', vindt Syb Groeneveld, directeur-bestuurder van het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie. 'Maar met open oproepen kun je op korte termijn inspelen op actuele thema's, die nieuwe vormen van samenwerking opleveren en nieuwe stemmen in het debat introduceren. Een goed voorbeeld is onze open oproep Fresh Perspectives, waarin ontwerpers met partners van buiten het vak zich buigen over onderwerpen als klimaatverandering, racisme en kansenongelijkheid.'

Daarnaast organiseert het Stimuleringsfonds Scout Nights in Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Eindhoven, Zwolle en het Caribisch gebied. Die resulteerden vorig jaar in negentien beurzen van 25 duizend euro elk voor autodidacten en ontwerpers met een mbo-opleiding.³ Met de Open Oproep Platforms voor Ontwepend Leren worden grassroots-collectieven ondersteund die praktische skills en ontwerpstrategieën stimuleren bij jong talent met vaak uiteenlopende culturele en sociaaleconomische achtergronden.

Ook het Nederlands Filmfonds heeft een internationaal programma, New Dawn, dat in samenwerking met negen andere Europese filmfondsen is gericht op ondervertegenwoordigde makers. In eigen land is er Cypher Cinema, dat mogelijkheden biedt aan filmmakers die niet het geijkte pad via de Filmacademie of een andere AV-opleiding hebben doorlopen. En het onlangs gelanceerde Studio Caribe bedient filmmakers uit het Caribisch deel van Nederland die daar duidelijk naar zaten te snakken. Binnen één uur nadat de regeling op 15 april was geopend, was de eerste aanvraag al binnen.⁴

Het Nederlands Letterenfonds heeft de samenstelling van haar aanvragers zien veranderen door regelingen als Makers buiten het boek, die onder meer spoken word-artiesten binnenhaalde, en Startende literaire makers, waarmee vorig jaar 114 zeer diverse makers werden ondersteund met 3.000 euro elk.⁵ In de volgende beleidsplanperiode komt er ook een regeling voor makers van literaire graphic novels en debutanten. 'Met brede regelingen willen we de komende vier jaar meer ruimte bieden voor nieuwe, literaire makers en vormen', stelt directeur-bestuurder Romkje de Bildt. 'Toen Papiaments en gebarentaal vorig jaar officiële talen werden, hebben we bovendien onze statutaire doelstelling verruimd om ze op te nemen. Daar is heel positief op gereageerd, maar hoe we dit gaan opnemen in bestaande regelingen is nog een ontdekkingsstocht voor ons.'

Kunstenaar met kind

Het Mondriaan Fonds kwam recent met de voucher Kunstenaar met kind⁶, om reis- en opvangkosten van kinderen te dekken als ouders afreizen naar tentoonstellingen of residenties. En op 11 juli is een Open Oproep Medewerkers Erfgoed Cariben gelanceerd. Maar dat zijn de enige regelingen die specifiek zijn toegesneden op één doelgroep. 'Het streven naar diversiteit en zo hoog mogelijke toegankelijkheid zit verder overal in verwerkt', stelt Van der Lingen. 'Maar je ziet soms dat een regeling ook een groep bereikt waar hij niet in het bijzonder voor bedacht was. Restauratie mobiel erfgoed spreekt bijvoorbeeld mensen aan die zich niet aangetrokken voelen tot het museale

veld maar zich via het repareren van een oude bus of antiek vliegtuig in de cultuurhistorie erachter verdiepen.’

De manier van presenteren kan er ook voor zorgen dat een regeling diversiteit in de hand werkt. Van der Lingen: ‘Met de Open Oproep Erfgoed Starters, die 40 duizend euro per jaar beschikbaar stelt voor een junior conservator met minder dan vijf jaar ervaring⁷, zeggen we tegen aanvragende musea: grijp deze kans ook aan om de diversiteit in je organisatie te vergroten.’ Ook het Fonds Podiumkunsten wil de sector stimuleren om zelf verder te kijken dan de gebruikelijke partners, bijvoorbeeld door festivals aan te sporen meer compositie-opdrachten te verstrekken aan vrouwen. ‘De verschillen tussen de deelsectoren zijn groot’, constateert Van Hulst. ‘Hoe dieper geworteld de tradities van een discipline, hoe langer het duurt om de toegankelijkheid te vergroten. Bij symfonieorkesten staan nog steeds witte mannen op de bok. Maar de meerderheid van de grote theatergezelschappen heeft nu een vrouwelijke artistiek leider.’

De missie is wat Van Hulst betreft geslaagd als een doelgroepgerichte regeling kan worden afgeschaft en de nieuwe aanvragers terecht kunnen in het reguliere fondsaanbod. ‘De Werkbijdrage muzikauteur werd vroeger uitsluitend gebruikt door makers van gecomposeerde muziek, maar bestaat inmiddels voor de helft uit pop, jazz en lichte muziek. Dat zie je ook bij de productieregeling. Tien, vijftien jaar geleden kwamen vrijwel alle aanvragers uit toneel, dans, muziek en muziektheater. Nu ook uit het circus en de musical. De beoordelingscommissies moeten die aanvragen natuurlijk ook kunnen lezen en omdat je niet twintig leden in een commissie kunt hebben om alle disciplines te dekken, werken we soms met pre-adviseurs die het plan artistiek-inhoudelijk beoordelen. Het is tegelijkertijd: zoom in en kijk breed.’

Trust-based grantmaking

Bij het Fonds voor Cultuurparticipatie is alles erop gericht de toegankelijkheid van kunst en cultuur te vergroten door actieve cultuurparticipatie en educatie. ‘Met open oproepen kunnen we doelgroepen met specifieke behoeften bereiken’, licht strategisch adviseur Nina Pigaht toe. ‘Zoals Cultuur in de buurt,

Kinderen en Jongeren Toeslagenaffaire en Herdenkingsjaar Slavernij. Vooraf hebben we onderzoek gedaan naar de behoeften van de aanvragers en de aanvraagprocessen daar zo goed mogelijk op aangepast.’

‘Dat onderzoek heeft ertoe geleid dat wij aanvragers intensiever begeleiden bij het indienen van hun aanvraag’, voegt ad interim directeur-bestuurder Barbara de Greeff toe. ‘We hebben veel lessen geleerd. De belangrijkste betreft de zorgvuldigheid die nodig is bij het ontwikkelen van dit soort regelingen. Doe dat niet top-down maar vraag de doelgroep wat nodig is. De officiële term daarvoor is *participatory grantmaking* maar wij zeggen liever *trust-based grantmaking*. Het gaat immers om vertrouwen. De rol van het fonds wordt hierin ook anders. In het Caribisch deel van het Koninkrijk werken we met verkenners en in het project Fonds in de regio doen we dat binnenkort ook in Nederland.’

Aansluitend benadrukt Syb Groeneveld van het Stimuleringsfonds het belang van consistentie en betrouwbaarheid. ‘Voor iedere doelgroep die je duurzaam bij het fonds wilt betrekken, moet je een langetermijnvisie hebben en geen incidentenpolitiek bedrijven. Op basis van ervaringen van vaak nieuwe aanvragers moet je regelingen voortdurend “tweaken”. Fonds-medewerkers gaan regelmatig op werkbezoek bij lopende projecten en de projectleider regio verbindt waar mogelijk lokale vragen aan onze regelingen.’

Het Mondriaan Fonds faciliteert stages voor haar medewerkers bij musea en kunstinstellingen door het hele land en directeur Van der Lingen reist iedere maand af naar een andere provincie om de vinger aan de pols te houden. Het Filmfonds doet dat door nauwe samenwerking met regionale ‘hubs’ als Cinesud in Limburg en Next Talent Program in Brabant. Aanvragers uit alle windstreken worden bovendien met webinars en workshops begeleid bij het doen van aanvragen.

B1-taalniveau

Toegankelijkheid wordt niet alleen bepaald door de invulling van de regelingen en hoe die worden aangeboden. Ook wie ze uitlegt, aanbiedt en uitdraagt is van belang. Vooral voor nieuwe aanvragers werkt het drempel-

verlagend als er ‘achter het loket’ iemand zit waar zij zich in kunnen herkennen. ‘Acht jaar geleden is actief ingezet op het diverser maken van de eigen organisatie om gelijke tred te houden met de demografische ontwikkeling van Nederland’, vertelt Marianne van de Velde, strategisch adviseur van Fonds Podiumkunsten. ‘Met één of twee medewerkers die een cultureel diverse achtergrond hebben ben je er niet. Je moet een kritische grens over. Dan wordt het authentiek en ziet, voelt de aanvrager dat ook. Wij kijken bij de werving van personeel en adviseurs niet naar overeenkomsten maar juist naar de verschillen. Dat maakt de gesprekken scherper maar ook rijker.’

Ook de communicatie naar buiten toe moet aangescherpt en helder zijn, weet Letterenfonds-directeur De Bildt. ‘We hebben onze doelstellingen korter en krachtiger geformuleerd. De website is vernieuwd, is qua beeld en taal veel toegankelijker waardoor aanvragers ook sneller bij de passende regeling komen.’ Fonds voor Cultuurparticipatie, Filmfonds en Mondriaan Fonds houden B1-taalniveau (eenvoudig Nederlands) aan als standaard voor hun website en andere communicatie. Korte zinnen, tussenkoppen en veel toegankelijker dan het C1-niveau dat de meeste overheidsinstellingen gebruiken en dat door veel burgers als lastig wordt ervaren.

‘Wij kijken bij de werving van personeel en adviseurs niet naar overeenkomsten maar juist naar verschillen’

Voor aanvragers die minder talig zijn, kan een pitch – mondeling of op video – beter werken dan een geschreven stuk tekst. Vrijwel alle fondsen bieden die mogelijkheid, maar het Mondriaan Fonds is er inmiddels mee opgehouden. ‘Het leek drempelverlagend maar dat was het niet, want een videoaanvraag bleek weer bijzondere kunde op het gebied van techniek en presentatie te vergen. En ondertussen bleef het nog steeds van groot belang dat je goed kunt aangeven waar je meerwaarde uit bestaat’, stelt Van der Lingen. ‘We hebben ook een tijd gewerkt met commissies die aanvragers live ondervroegen. Maar dat leverde geen verrassend nieuwe uitkomsten op en we bereikten er nauwelijks nieuwe doelgroepen mee. Wel vlogen de begeleidingskosten omhoog en dat is geld dat wij liever besteden aan aanvragen.’

Toegankelijkheidsspagaat

Ondanks alle inspanningen van de Rijkscultuurfondsen blijven er groepen makers die zij niet of onvoldoende bereiken. Zo is er voor makers van kleur nog een wereld te winnen binnen de filmsector. Ook de scheve genderverhoudingen zijn Filmfonds-directeur Den Hamer een doorn in het oog. ‘De Stichting Vrouwen in Beeld, waar wij mee samenwerken, publiceerde twee jaar geleden een onderzoek waaruit bleek dat vrouwen nog steeds sterk zijn ondervertegenwoordigd in de AV-sector.⁸ In 2023 ging 70 procent van het realiseringbudget voor lange speelfilm naar projecten met een mannelijke regisseur. Wij hebben nu als doel gesteld dat eind 2026 bij minstens de helft van de aanvragen de makersdriehoek van regisseur, scenarist en producent uit minimaal twee derde vrouwen bestaat. Als dat niet uit zichzelf gebeurt, overwegen we quota in te zetten. Dat instrument heeft zich al bewezen in Noorwegen en Zweden.’

Als nog op te lossen omissie van het Fonds voor Cultuurparticipatie ziet De Greeff makers die de culturele sector overstijgen maar waar de vaak gecanoniseerde overheidsfinanciering niet op is ingericht. Het Letterenfonds erkent dat het moeite heeft vertalers van kleur te vinden. En Van der Lingen van het Mondriaan Fonds zegt desgevraagd dat ‘vertegenwoordigers van The Culture, het culturele ecosysteem van jongeren dat sterk verweven is met hiphop en de Afrodiaspora, vinden dat wij er niet voor

hen zijn. We blijven gesprekken voeren om te horen hoe we kunnen inspelen op behoeften in het veld. Dat je als fonds daar altijd een beetje op achter loopt, is een realiteit, maar we doen ons best het gat zo klein mogelijk te houden.’

Groeneveld van het Stimuleringsfonds ziet tegelijkertijd een ‘toegankelijkheidsspagaat’ ontstaan. ‘We moeten open blijven staan voor een zo breed en divers mogelijke groep aanvragers en tegelijkertijd het continu stijgende aantal aanvragen beteugelen. Daar waar 30/40 procent honorering ideaal is, zitten we nu soms op 10 procent en worden steeds meer aanvragen weliswaar positief beoordeeld maar is er geen budget voor. Bij sommige regelingen naderen we een kritiek punt. In de nieuwe beleidsperiode gaan we scherpe keuzes maken en worden regelingen begrensd in het aantal aanvragen dat kan worden ingediend.’

Ruimte maken

De andere Rijkscultuurfondsen herkennen Groenevelds dilemma. ‘Het is een worsteling, zeker als je ziet hoeveel werk er in aanvragen is gaan zitten van partijen die we moeten teleurstellen’, stelt De Greeff. ‘Nu we meer mensen bereiken, zouden we ook meer geld beschikbaar moeten kunnen stellen.’ Haar collega Van Hulst van het Fonds Podiumkunsten noemt de vaak gesuggereerde mogelijkheid om het beschikbare budget te vergroten door lichter te toetsen en daardoor te besparen op arbeid door fonds-medewerkers. ‘Maar aangezien wij alles tot twee cijfers achter de komma moeten kunnen verantwoordwoorden, kan dat alleen als je de toekenning overlaat aan externe partijen als podium-programmeurs. Deze organisaties dragen dan wel verantwoordelijkheid als poortwachter en moeten alert zijn op gelijke toegankelijkheid voor makers.’ Volgens Den Hamer hoort die overvraging ook gewoon bij de fondspraktijk, die draait om het verdelen van schaars goed. ‘Dat je daarin andere, scherpere keuzes moet maken, is evident. Maar dat is wat grotere toegankelijkheid en meer diversiteit ook betekent: als je kiest voor nieuw talent moeten anderen ruimte maken.’ •

Programma van Vrouwen in Beeld tijdens het Nederlands Film Festival, september 2023. Fotografie: Lars Lensink

Noten

- 1 Ploeg, R. van der (1999) *Cultuur als confrontatie: uitgangspunten voor het cultuurbeleid 2001-2004*. Tweede Kamer 26591, nr. 2.
- 2 Tegenwoordig *Code Diversiteit & Inclusie*
- 3 Stimuleringsfonds Creatieve Industrie (2023) ‘Talentontwikkeling – 52 beurzen toegekend’. Op: www.stimuleringsfonds.nl, 21 september.
- 4 Dijksterhuis, E. (2024) ‘Studio Caribe wil vliegwielen zijn voor Antilliaanse filmindustrie’. Op: filmkrant.nl.
- 5 Nederlands Letterenfonds (2024) *Jaarverslag 2023*. Amsterdam: Nederlands Letterenfonds, 13.
- 6 Mondriaan Fonds (2024) ‘Voucher kunstenaar met kind’. Op: www.mondriaanfonds.nl, 17 juni.
- 7 Mondriaan Fonds (2024) *Jaarverslag 2023*. Amsterdam: Mondriaan Fonds.
- 8 Dijksterhuis, E. (2022) ‘Man-vrouw ongelijkheid in filmsector veel groter dan gedacht’. Op: www.filmkrant.nl, 17 februari.

Edo Dijksterhuis is freelance journalist en kunstcriticus. Hij schrijft onder meer voor *Het Parool*, *Museumtijdschrift*, *De Lage Landen* en *De Filmkrant*